

פרשת ויקהל: באלו מקרים מותר לומר לגוי לעשות מלאכה בשבת

פתיחה

בפרשת השבוע מזכירה התורה את מצוות השבת: "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לך קדש שבת שבתון". הגמרא במסכת שבת (קנ"א) כותבת, שלא רק עשיית מלאכה אסורה, אלא גם אמירה לגוי לעשות מלאכה, אסורה. בעוד שבגמרא עולה שאיסור זה מדרבנן, במכילתא (פרשת בא) משמע שאיסור זה מדאורייתא, ונלמד מהפסוק 'כל מלאכה לא יעשה בהם'.

א. **הרמב"ם** (שבת ו, א) **הרמב"ן** (שמות יב, טז) **המשנה ברורה** (רמג, ה) ורוב הפוסקים סברו, שלהלכה אמירה לנכרי איסורה מדרבנן, כיוון שהלכה כדברי הגמרא, או שיש לגרוס אחרת בדברי המכילתא. ב. לעומת זאת בשו"ת **זקן אהרן** (א, טו) רצה לבאר שאין מחלוקת בין המקורות, וכוונת המכילתא למקרה בו יהודי שוכר גוי למלאכה, ולא רק מצווה. על הבסיס הזה נקט, שאין להקל באמירה למשרתות גויות העובדות בבתי יהודים, שכן אמירה זו מדאורייתא, שהרי הן שכירות שלהם. ובלשוננו:

"אכן כל זה אם המלאכה נעשית על ידי עכו"ם מעלמא, שאינו פועל ושכיר אצל בעל הבית וגם אין נוטל שכר ממנו, אבל ברוב הפעמים הא ודאי שנעשה זאת על ידי שפחה או משרת השכורים אצל בעל הבית, וגם אם יקרא לעכו"ם מן החוץ לעשות מלאכה זאת ודאי שישלם לו שכר טרחו, ובכחאי גוונא הוי שלוחו מן התורה."

להלכה כאמור, רוב הפוסקים לא קיבלו חילוקי של הזקן אהרן, ולכן גם אם משלמים 'לגוי של שבת', האיסור לבקש ממנו מלאכה הוא מדרבנן בלבד. השבוע, בעקבות הזכרת השבת בפרשה, נעסוק באלו מקרים ניתן להקל לגבי אמירה לנכרי בשבת. נראה האם יש הבדל בין עשיית מלאכה מדאורייתא לדרבנן, מה הדין במקום מצווה וצער, והאם רמיזה בלבד מותרת.

במקום מצווה

המקרה הראשון בו יש לדון באמירה לנכרי, הוא במקום מצווה. הגמרא במסכת גיטין (ח ע"ב) כותבת, שמותר לומר לגוי לכתוב שטר קניין על בית בארץ ישראל, זאת למרות שבכתיבת השטר יש איסור דאורייתא של מלאכת 'כותב', שכן משום יישוב ארץ ישראל לא גזרו חכמים. נחלקו הראשונים בעקבות הגמרא, האם יש להרחיב את ההיתר גם למצוות נוספות:

א. **בעל העיטור** (מילה עמ' מט) הבין, שלמרות שהגמרא כתבה שההיתר הוא משום מצוות יישוב ארץ ישראל, אין כוונתה שדווקא מצווה זו עדיפה משאר מצוות. אדרבה, אם משום מצווה זו הותרה מלאכה דאורייתא, קל וחומר ששאר מצוות שכרגע הגיע זמנן כמו מילה או הדלקת הנר במקום סעודה (ובניגוד למצוות ארץ ישראל שתמיד קיימת), יהיה מותר להורות לגוי לעשות. ובלשוננו:

"כל מכשירי מילה עושין על ידי אינו יהודי, למימר לאינו יהודי לצבותיה ואיתויי איזמל אחרינא (= להכין ולהביא איזמל), ולאחמומי חמין ולאבריה ינוקא כפסקא דרבונאי קמאי. והוא הדין כל מידי דמצווה עבדינן על ידי אינו יהודי, דמשום דלא ידחו מצווה. וקרוב אני לומר דהדלקת נר בשבת מצוה בשעת אכילה, מדליקין על ידי אינו יהודי בשבת."

ב. **הרי"ף** (נו ע"א בדה"ר) **והרמב"ם** (שבת ו, י) חלקו וסברו, שאכן יש היתר מיוחד משום ארץ ישראל, ורק משום מצווה זו התירו לצוות גוי לעשות אפילו מלאכה מדאורייתא, ואילו בשאר מצוות מותר רק לצוות על מלאכה מדרבנן. בביאור הייחוד של מצוות יישוב ארץ ישראל כתב **הרמב"ן** (שבת קל ע"ב), שבמצווה זו יש תועלת לכל עם ישראל שלא תחרב הארץ הקדושה.

ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא בעירובין (סז ע"ב) הכותבת בשם רבה, שמותר לומר לנכרי להביא מים חמים בשבת לצורך שטיפת התינוק, ושאלו להשוות בין היתר זה לבין האיסור לומר לגוי להדליק אש בשבת, כיוון שיש הבדל בין שבות שיש בו מעשה (= איסור דאורייתא של חימום המים), לבין שבות שאין בו מעשה (= טלטול מים חמים ויש בכך איסור דרבנן). ובלשון הרמב"ם:

"דבר שאינו מלאכה ואין אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי או יהיה צריך לדבר צורך הרבה או מפני מצוה... הלוקח בית בארץ ישראל מן הגוי מותר לו לומר לגוי לכתוב לו שטר בשבת, שאמירה לגוי בשבת אסורה מדבריהם ומשום יישוב ארץ ישראל לא גזרו בדבר זה."

ג. **התוספות** (גיטין שם ד"ה אע"ג) בגישה שלישית והמחמירה ביותר סברו, שאמנם לצורך יישוב ארץ ישראל מותר לומר לגוי לעשות מלאכה מדאורייתא, אך לצורך שאר מצוות אין לעשות אפילו מלאכה מדרבנן. את הגמרא במסכת עירובין המתירה מלאכה דרבנן לצורך מילה, פירשו שיש היתר מיוחד במצוות מילה, שכיוון שהיא דוחה שבת הותר לומר לגוי לעשות מלאכה דרבנן לצורכה.

להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (שז, ה) פסק כדעת הרי"ף, דהיינו שלצורך מצווה מותר לומר לגוי לעשות רק מלאכה מדרבנן. ב. **הרמ"א** (רעו, ב) חלק וסבר, שבמקום צורך משמעותי, סומכים על בעל העיטור המתיר לומר לגוי לעשות אפילו מלאכה מדאורייתא. כפי שהעיר **ערוך השולחן** (רעו, יד) אחרונים רבים לא קיבלו קולא זו, וייתכן שאף הרמ"א כתבה רק ללמדה זכות. למרות האמור, מכל מקום במקום צורך רבים יש שסמכו על דעת בעל העיטור והרמ"א, ולהלן חלק מהדוגמאות לכך:

המגן אברהם (שלא, ה) כתב שניתן לסמוך ולהקל במקום מצווה מילה. **המשנה ברורה** (רעו, כה) פסק, שמותר לגוי לתקן את העירוב, שכן לולא התיקון כנראה רבים ייכשלו בטלטול. **הרב עובדיה** (לוחית חן סי' יז) נקט, שמותר לומר לגוי להדליק את החשמל שנפל באמצע התפילה, כיוון שרבים צריכים את הסידור ואינם יכולים להתפלל בלעדיו.

אמירה במקום צער

יוצא שלמעשה, הותר לומר לגוי לעשות מלאכה מדרבנן במקום שיש צורך לקיים מצווה. במקרה בו יש פיקוח נפש, וודאי שמותר לעשות אפילו מלאכה מדאורייתא לצורך חולה, ואין צורך באמירה לגוי. דנו הפוסקים האם מותר לגוי לעשות מלאכות דאורייתא או דרבנן שלא במקום פיקוח נפש, אלא רק במקום צער גדול או קטן:

א. **הרמב"ם** (שבת ו, ט - י) סבר, שיש לחלק בין עשיית מלאכה לצורך חולה שאין בו סכנה שיש לו צער גדול ונפל למשכב, לבין

אמירה לגוי לעשות מלאכה במקום צער שאינו כל כך משמעותי.

לצורך חולה שאין בו סכנה ניתן לומר לגוי לעשות אפילו מלאכה דאורייתא, דין זה נלמד מהגמרא במסכת שבת (קכט ע"א) הכותבת, שכל צרכי החולה נעשים על ידי גוי בשבת. לצורך מצטער, ניתן לבקש מהגוי לעשות מלאכות מדרבנן בלבד, דין זה למד הרמב"ם מהגמרא במסכת עירובין (זו ע"ב), המתירה לומר לנכרי להביא מים לצורך תינוק חולה מחצר לחצר, ומדובר בתינוק המצטער.

מה נחשב מצטער? האחרונים שפסקו בעקבות השולחן ערוך (שז, ה) כדעת הרמב"ם, הביאו מספר דוגמאות. **הילקוט יוסף** (שז, מח) כתב שבמקרה בו אצקת של רכב פועלת בשבת ומפריעה לסובבים, מותר לומר לגוי לכבותה. **המנחת יצחק** (ג, כג) סבר שהדלקת חשמל בשבת היא מדרבנן, ולכן כתב שביום בו החום גדול, ניתן לומר לגוי להדליק מזגן, שכן מדובר בשבות (= אמירה לגוי) דשבות (= הדלקת חשמל בשבת) שהותרה במקום צער משמעותי. ובלשונו:

"לפי המבואר בדברי המגן אברהם הנ"ל, היכא דהוי רק שבות דשבות יש להתיר משום צער, ובנידון דידן הולדת כח הזרם, בלא הבערה כלל, נראה דלא הוי רק איסור דרבנן... ואם כן באמירה לעכו"ם הוי שבות דשבות, ובמקום צער גדול כחום היום מאוד, יש להקל לפתוח המאורר על ידי עכו"ם כך נראה לעניות דעתי¹."

ב. **הראב"ד** (שם) חלק על הרמב"ם, וסבר שאין מקרה של 'צער מועט' שבגיניו מותר לבקש מגוי לעשות מלאכה דרבנן, אלא במקום צער משמעותי בלבד ניתן לבקש מגוי לעשות מלאכה למען החולה. להבנתו, כאשר הגמרא בעירובין מתירה להביא מים לצורך התינוק, מדובר בתינוק ביום המילה שלו, שאז מדובר במקום צער משמעותי, ולא בתינוק הצריך מים מספר ימים לאחר מילתו.

רמיזה לגוי

לעיתים ישנם בשבת מקרים, בהם לא מדובר בצער ממש המתיר לומר לגוי לעשות מלאכות דרבנן, אך בכל זאת יש בכך אי נוחות. לדוגמא, במקרה בו שכחו לכבות את האור של המקרר בשבת לאחר שכבר הוציאו ממנו את רוב מאכלי השבת, או בטעות נשען אדם על האור וכיבהו, דבר שיגרום לכך שיאכלו סעודת בשבת בחושך. דנו הפוסקים, האם ניתן לרמוז במקרה מעין זה:

א. **הב"ח** (שז, ב) בהתבסס על הגמרא במסכת שבת (ק"ג ע"ב), כתב שמותר לרמוז לגוי לעשות מלאכה בשבת, וכפי שנוהג העולם במקומו. הגמרא כותבת, שבשבת רק הרהור נאסר ולא דיבור (דין הנלמד מהפסוק 'ודבר דבר'), אם כן רמיזה שאין בה הוראה לאיסור, מותרת, שכן גם אם בפועל הרומז חושב ומתכוון שתתבצע הוראה אסורה על ידי הגוי, הרהור מותר. ובלשונו:

"דאף על פי דשניהם יודעים שעל מנת לשוכרו לפעולתו הוא מזהירו, כיון דלא מפרש בהדיא הוי ליה הרהור ולא דבור. כל שכן לענין אמירה לגוי, כיון דלא מפרש בהדיא לעשות כך וכך בשבת, אף על פי שמבין מתוך דבריו שרצונו שיעשה כן בשבת הבאה אין זה אמירה לגוי שבות דאסור, ואפילו בשבת גופיה אם לא מפרש בהדיא לעשות כך וכך."

ב. **השולחן ערוך** (שז, ב) **והרמ"א** (שם, כב) חלקו על היתרו של הב"ח, וכתבו שאסור לרמוז לגוי לעשות מלאכה בשבת, שכן אם הוא מבין מהרמיזה מה לעשות, הרי זו נחשבת אמירה. עם זאת על בסיס הגמרא במסכת שבת (שם), היתרו לרמוז לגוי בשבת לעשות מלאכה במוצאי שבת, וכן לרמוז לגוי באמצע השבוע שיעשה מלאכה בשבת.

מדוע יש הבדל בין הדינים? ייתכן שהסיבה לכך היא טעם האיסור. כפי שכתב הרמב"ם (שבת ו, א), הטעם שאסור חז"ל אמירה לגוי בשבת הוא, מחשש שמא היהודי יבוא לעשות מלאכה בעצמו. אם כן, במקרה בו יהודי רק רומז לגוי, או מלאכה שלא תעשה בשבת עצמה או שהרמיזה נעשתה קודם השבת, הרי שלא חששו חז"ל שיבואו לידי מלאכה, ולא גזרו.

סיפור דברים

נמצא שלדעת רוב הפוסקים, אין היתר להשתמש ברמיזה לגוי בשבת שלא במקום צער (שאז כאמור הותרה אפילו האמירה באיסור דרבנן). ההיתר שבכל זאת קיים במקרים אלו, הוא סיפור דברים, המבוסס על כך שכלל לא מורים לגוי מה לעשות. לדוגמה מותר לומר אפילו שלא במקום צער גדול 'חשוך פה' או 'חם פה', ומתוך כך הגוי יבין שיש לכבות את האור או להדליק את המזגן.

אמנם יש קושי בהיתר זה, שהרי כפי שכותבת הגמרא במסכת שבת (קכא ע"א), אין לאפשר לגוי לעשות מלאכה לצורך יהודי בשבת, ורק במקום שריפה הותרו. ואפילו כשהגוי בא מיוזמתו לעשות מלאכה לצורך יהודי, צריך למחות בו שלא יעשה, וודאי שלאחר סיפור דברים יש למחות בגוי שלא יעשה מלאכה. אם כן, באלו מקרים נאמר היתר זה? נאמר מספר מקרים:

א. **הטור** (סי' רעו) ובעקבותיו **המשנה ברורה** (שז, עו) פסקו, שבמקרה בו החדר היה מואר מעט ובא גוי והדליק נר נוסף, אין איסור ליהנות מנר הנכרי, שכן גם ללא מעשה הנכרי ניתן היה להתנהל בחדר, לקרוא וכדומה. משום כך, בחדר מואר מעט, מותר לומר על ידי סיפור דברים שחשך בחדר, שכן אין איסור להנות ממעשה הגוי במצב זה, ולכן גם אין חובה למחות בו.

על בסיס היתר זה כתב **הרב אשר וייס** ('אמירה לנכרי'), שמותר לומר על ידי סיפור דברים 'חם בחדר', ומתוך כך יבין הגוי שיש להדליק מזגן, ואין צורך להגיע למצב של צער גדול כפי שדרש המנחת יצחק שראינו לעיל. טעם הדבר, שגם אם הגוי לא היה מדליק את המזגן ניתן היה להישאר בחדר, והמזגן רק מקל על השהייה, לכן אין זה מקרה בו יש למחות בגוי וסיפור דברים מותר.

ב. **בשמירת שבת כהלכתה** (פרק ל') פסק, שבמקרה בו שכחו אור דלוק ורוצים לישון, מותר לומר 'מואר פה', שכן בכיבוי האור אין תוספת אלא סילוק נזק, ומותר להנות מסילוק נזק שעשה גוי. כמו כן, במקרה בו הגוי יכול היה לעשות את המלאכה בדרך היתר (לדוגמא לעלות את האוכל במדרגות) והוא בחר לעשות בדרך האסורה (מעלית), אין איסור להינות ממעשיו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ הפוסקים דנו במקרים שונים, בהם מדובר במלאכה מדרבנן, אך דרבנן חמור. לדוגמא, מלאכה שאינה צריכה לגופה, או עשיית מלאכה מדאורייתא בשינוי. **רבי עקיבא איגר** (קמא, יז) סבר, שיש להחמיר במלאכה שאינה צריכה לגופה, כי סוף כל סוף מדובר בעשיית מלאכה מדאורייתא, ורק בגלל שמטרת המלאכה שונה מהמטרה המקורית, המעשה נאסר מדרבנן. **המשנה ברורה** (שב, לו) לעומת זאת, חלק והתיר. ² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com